

Spreken én luisteren in de tweede fase

'Spreken en luisteren kost teveel lestijd. Het belast de docent te zeer. We zijn er niet voor opgeleid. Ze kunnen het toch al.' Allemaal argumenten tegen invoering van spreken en luisteren in de tweede fase. Er zijn echter scholen die de mondelinge taalvaardigheden al doceren en in het schoolonderzoek toetsen.

Het Over-Betuwe College in Bemmelen is zo'n school. Hier geven we, in een beperkt aantal lessen en zonder al te grote taakbelasting van de docent, onderwijs in spreken en luisteren. Eerst schets ik het 'Bemmels concept' en dan bespreek ik enkele essentiële aspecten ervan en de relatie met de nieuwe examenvoorstellen.

Spreken én luisteren

In het schoolonderzoek wordt een combinatie van 'betogende voordracht' en 'probleemoplossende discussie' getoetst. In een sessie van één lesuur zijn twee groepen van drie à vier leerlingen aanwezig. Eerst houdt groep 1 een betogende groepsvoordracht. De tweede (respons-)groep luistert en maakt aantekeningen. Het betoog is opgebouwd rond een stelling over een zelfgekozen onderwerp. Er volgt een probleemoplossende discussie over de stelling tussen de leerlingen van beide groepen met als doel te komen tot een gemeenschappelijk standpunt. In het tweede deel van het lesuur worden de rollen omgekeerd: een voordracht door groep 2, gevolgd door een discussie van beide groepen over de stelling van deze groep. Niet altijd zal het lukken in de beschikbare tijd tot een echt gemeenschappelijk standpunt te komen; het is voldoende om vast te stellen over welke aspecten eensgezindheid en over welke nog verschil van mening bestaat. Het streven naar een gemeenschappelijk standpunt is belangrijker dan het bereiken ervan.

In havo-4 en havo-5 worden per jaar vijftien lessen besteed aan spreken en luisteren. Op atheneum zijn in klas 4 acht, in klas 5 vijftien en in klas 6 dertien lessen voor de mondelinge taalvaardigheden gereserveerd. Omgerekend naar het aantal reëel besteedbare lessen komen deze aantallen neer op 11% voor vwo en 13% voor havo.

Voorexamenklassen

In de voorexamenklassen bestaat het onderwijs in voordracht en discussie uit voorbereidende oefeningen,

een oefenronde en een toetsronde.

Als voorbereidende oefeningen staan de oefeningen met korte mono-, dia- en polylogen op het programma, waarbij o.a. aandacht besteed wordt aan de opbouw van een voordracht en een probleemoplossende discussie, het verdedigen van een stelling, argumenteren en procedurele en sociale discussiebijdragen.

In de oefenronde vormen de leerlingen, nadat ze een duidelijke instructie en planning hebben ontvangen van de docent, groepen van drie à vier. Zij brainstormen over het onderwerp en een mogelijke discussiestelling, ze maken afspraken over het verwerven van materiaal en stellen voor eigen gebruik een documentatieverzameling samen. Omdat er eerder in het jaar in het kader van gericht schrijven al een documentatiemap is gemaakt, zijn ze hierin redelijk bedreven. De discussiestelling wordt in overleg met de docent vastgesteld.

Vervolgens is het de taak van elke groep ten behoeve van de responsgroep een informatiepakketje van ongeveer vier A4'tjes samen te stellen met daarin de stelling(en), de belangrijkste argumenten en enkele artikelen met relevante achtergrondinformatie. Dit pakketje stelt de responsgroep in staat zich voor te bereiden op de discussie door na te denken over eigen standpunten en argumenten of door nieuwe informatie te verzamelen. De leden van de voordrachtgroep bereiden zowel de discussie als de voordracht voor. Omdat het een groepsvoordracht betreft, zullen zij goede afspraken moeten maken over de taakverdeling en de definitieve tekst. De gesprekken (voordracht, gevolgd door discussie) vinden in de normale lessen plaats. De twee groepen (zes tot acht leerlingen) zitten in een cirkel in het midden van de klas. De voordracht duurt ongeveer tien minuten (elke leerling ongeveer drie minuten), de discussie een kwartier. De ongeveer 20 overige leerlingen zijn aanwezig en observeren met behulp van uitgebreide observatieformulieren. Voor elke deelnemer aan het gesprek zijn er 2 à 3 observatoren; de leerlingen die dezelfde spreker geobserveerd hebben, schrijven aan het eind van de les een gezamenlijk observatieverslag. Dit wordt eerst de docent en later de spreker ter hand gesteld. In de oefenronde vindt er één gesprek per les plaats. De docent obser-

veert en houdt de tijd bij. De tweede helft van de les wordt besteed aan een uitgebreide nabespreking. De toetsronde in voorexamenklassen is identiek aan de oefenronde, met dit verschil dat de gesprekken beoordeeld worden met een cijfer. Dit wordt door de docent bepaald, nadat deze de beoordelingsverslagen van de observatoren gelezen heeft.

Examenklassen

In de examenklassen is de procedure min of meer gelijk aan die van de voorexamenklassen: een oefenronde en een toetsronde. De onderwerpen worden in beide rondes bepaald door de 'algemene' documentatiemappen die leerlingen in het kader van gericht schrijven hebben gemaakt. Het betreft hier bijvoorbeeld algemeen-maatschappelijke onderwerpen als de Betuwelijn, het fileprobleem, euthanasie, atoomproeven, criminaliteit.

De toetsronde, het schoolonderzoek, wijkt af van de toetsing in de voorexamenklassen. Om de taakbelas-

met lacunes en overlappingsen als gevolg.

Van de discussie worden de inhoud, de interactie (procedurele en relationele aspecten) en het taalgebruik (ook presentatie) besproken. Wat de inhoud betreft gaat het om zaken als de kwaliteit van de argumenten en het vermijden van simplificaties en generalisaties. We leren leerlingen om voorbeelden en concrete situaties te noemen en abstract gepraat te vermijden. We besteden aandacht aan doelgerichtheid en fasering van de discussie met als doel voortkabbelen te voorkomen.

Er zijn geen voorzitters, daarom is elke deelnemer aan de discussie medeverantwoordelijk voor het verloop ervan. Het uiteindelijk doel is immers een gezamenlijk standpunt. Met het oog hierop leren we leerlingen het initiatief te nemen, personen af te remmen, andere personen te stimuleren, oplossingen voor te leggen, vragen te stellen en samen te vatten.

Op relationeel niveau spelen zaken als het niet uitlachen of belachelijk maken van deelnemers, het niet mee laten spelen van patronen zoals die in de klas gegroeid zijn (de één heeft autoriteit, naar de ander wordt nooit geluisterd), het accepteren van kritiek en het zorgen voor een ontspannen sfeer, maar niet door constant de grapjurk uit te hangen. Tenslotte gebruiken we de oefenrondes om leerlingen te laten zien op welke wijze ze beoordeeld worden.

'Er wordt een groot beroep gedaan op de zelfwerkzaamheid.'

ting van de docent enigszins te beperken vinden er twee gesprekken in een lesuur plaats (twee voordrachten, twee discussies). Alle leerlingen van een klas kunnen zo in vijf lesuren getentamineerd worden. Omwille van een meer objectieve beoordeling is er een tweede docent, vaak een stagiair, aanwezig. Er zijn geen leerlingobservatoren.

Het spreekt voor zich dat een module met zoveel leerlingactiviteiten in een beperkt aantal lessen een goede instructie en een strakke planning behoeft. Beide worden op papier aan leerlingen verstrekt. Er wordt in deze module een groot beroep gedaan op de zelfwerkzaamheid van leerlingen. Van de docent wordt een zeer actieve inbreng in de lessen verwacht: in de voorbereidingsfase als begeleider van de verschillende groepen, in de uitvoeringsfase als stimulator van de nabesprekingen.

Leermomenten

Leerlingen leren spreken en luisteren niet alleen door veel te oefenen; ze leren vooral van een zorgvuldige reflectie op het handelen van henzelf en hun klasgenoten. Daarom nemen in ons onderwijsproces de nabesprekingen een belangrijke plaats in. Na een korte communicatieve nabespreking (reageren op de inhoud) volgt een uitvoerige onderwijskundige analyse van het gesprek die tot adviezen leidt die leerlingen noteren en proberen op te volgen in latere gesprekken.

We hebben geen vaste lijst van leermomenten, maar de volgende komen in elk geval aan de orde: hoe is de structuur van de voordracht, welke signaalwoorden en -zinnen kunnen een mondeling betoog verhelderen, hoe zijn articulatie, toon en tempo. Vooral de samenhang behoeft veel aandacht; doordat leerlingen zich concentreren op hun eigen gedeelte, blijken ze vaak het totaaloverzicht uit het oog te verliezen,

Nadere beschouwing

- **Slechts twee vormen van mondelinge taalvaardigheid in de tweede fase**

In een oefenronde komt elke leerling drie keer aan het woord: in een voordracht, in een discussie naar aanleiding van de eigen voordracht en in een discussie naar aanleiding van de voordracht van een andere groep. Ook in een toetsronde komt elke leerling driemaal aan het woord. Gedurende de gehele tweede fase doorloopt elke leerling vier identieke rondes: hij komt twaalf maal aan het woord. Naar onze inschatting is deze verdieping een minimum om tot een redelijk niveau van spreek- en luistervaardigheid te komen. Als bezwaar kan worden genoemd dat leerlingen niet verder geschoold worden dan in een betogende voordracht en een probleemoplossende discussie, maar helaas is er niet meer tijd beschikbaar. Verder zijn deze twee taaltaken wel erg wezenlijk voor de vervolgopleiding en de verdere carrière van de leerlingen. Met dialogen doen ze in de voorbereidende oefeningen enige ervaring op. Uitbreiding met bijvoorbeeld oordeelsvormende discussie en informatieve spreekbeurt is mogelijk als contact gezocht wordt met andere vakken zoals maatschappijleer en geschiedenis (discussie) en economie en natuurkunde (mondelinge presentatie van onderzoeksresultaten).

- **Geen voorbereiding in de onderbouw**

Omdat onze leerlingen in de onderbouw in feite geen spreek- en luisteronderwijs hebben genoten, beginnen we in het voorexamenjaar vaak met heel basale vaardigheden. Alhoewel we tevreden zijn over de resultaten – dit systeem bestaat al een jaar of zeven – kijken we met belangstelling uit naar het moment

dat leerlingen die de basisvorming gevolgd hebben, de tweede fase binnenstromen. Omdat deze leerlingen wel spreek- en luisteronderwijs gevolgd hebben (zo'n 13% van de lestijd), verwachten we een flinke niveaustijging.

- **Geen voorzitters**

Zeer bewust hebben we gekozen voor het werken zonder voorzitters. Als eerste argument hiervoor kan worden genoemd dat leerlingen in hun verdere leven vaak te maken krijgen met kleine (werk)groepen zonder voorzitters. Bovendien vinden leerlingen doelge-

'Ons concept past volledig binnen het nieuwe examenprogramma.'

richt en gestructureerd praten in een discussie al zó moeilijk, dat we genoeg nemen met een goede prestatie op dit terrein; we willen niet nog een stapje verder gaan en van leerlingen eisen dat ze kunnen voorzitten. Het derde argument is zuiver praktisch: leerlingen leren voorzitter te zijn kost veel lestijd, omdat dit zeer specifieke vaardigheden vereist, en die tijd is er niet. Het gevolg zou zijn dat onervaren voorzitters een discussie moeten leiden, wat de prestaties van de deelnemers niet ten goede komt. Ten-

slotte heeft de aanwezigheid van een voorzitter in de regel het effect dat discussiedeelneemers gaan zitten wachten tot ze een 'beurt' krijgen, en dat na de beoordeling de voorzitter het verwijt krijgt 'Hij greep ook niet in' of 'Hij heeft mij ook niet aan het woord gelaten.' Als de voorzitter ook nog beoordeeld en becijferd moet worden, dan zullen er veel meer discussies gehouden moeten worden.

- **Observatie door leerlingen**

Behalve bij het schoolonderzoek zijn bij alle gesprekken de overige klasgenoten aanwezig als observator. Ze hanteren een zeer uitgebreide analytische observatielijst. De aanwezigheid van de overige klasgenoten wordt soms door docenten beschouwd als een lastige factor; wij zijn er echter van overtuigd dat hun aanwezigheid nuttig is. Door veel gesprekken te bekijken en te diagnostiseren leren zij veel en bovendien geven zij door hun commentaar (zeker in de observatieverslagen), sprekers extra informatie. Het zal een docent immers niet lukken alle zes tot acht gespreksdeelnemers een volledige diagnostische beoordeling te geven.

De analytische lijst kan – omdat deze voor de discussie alleen al 33 categorieën telt – een afschrikkend effect hebben. In het begin is dat ook werkelijk zo, maar omdat leerlingen herhaaldelijk met dezelfde lijst werken, gaan ze deze na verloop van tijd hantieren zoals hij bedoeld is, nl. als checklist.

- **Beoordeling**

In de voorexamenklas geeft de docent een cijfer nadat hij de observatieverslagen van leerlingen gelezen heeft. Het cijfer wordt daardoor enigszins beïnvloed. Bij het schoolonderzoek bepalen twee docenten samen het cijfer. Leerlingen betrekken bij het vaststellen van het cijfer (spreken en luisteren bepalen voor 1/6 deel het cijfer voor het schoolexamen) hebben we nog niet aangedurfd. Het wordt alom geadviseerd, maar vooralsnog zijn we bang dat onderlinge sym- en antipathieën teveel mee gaan spelen. Wel wordt dit een interessante optie als de basisvormingsgeneratie, die veel meer ervaring heeft met spreken en luisteren en met het beoordelen van elkaar dan de huidige groep leerlingen, het examenjaar gaat bevolken.

De groepsvoordracht wordt in zijn geheel beoordeeld op inhoud en structuur. Hiervoor krijgt de groep een gemeenschappelijk cijfer. Het taalgebruik (ook de presentatie) wordt van elke deelnemer apart beoordeeld (tweede cijfer). Het derde cijfer ontvangt een leerling voor zijn bijdrage aan de eerste discussie, het vierde cijfer voor zijn bijdrage aan de tweede discussie (naar aanleiding van de voordracht van een andere groep).

De discussiebijdragen worden beoordeeld op drie deelcategorieën: inhoud (doelgerichtheid, kwaliteit van de inbreng, samenhang, kritisch luisteren naar en reageren op de inbreng van anderen), interactie (procedurele en sociale aspecten) en taalgebruik. Het eindcijfer is het gemiddelde van de vier deelcijfers. Om de wirwar aan cijfers overzichtelijk te maken hebben we een cijferregistratieformulier ontworpen. Er wordt van verschillende zijden voorgesteld voor

Nederlands als tweede taal?

Het projectmanagement Taalbeleid NT2 zorgt voor:

- **deskundigheidsbevordering** via netwerken en studiedagen
- **verstrekt informatie** via nieuwsbrieven en folders
- **biedt ondersteuning** op het gebied van lokaal taalbeleid
- **beantwoordt vragen en geeft advies** over leermiddelen en (na)scholing via het NT2-centrum

Wij houden u op de hoogte

Bel voor meer informatie: (073) 624 72 44

Projectmanagement Taalbeleid NT2
Postbus 482
5201 AL 's-Hertogenbosch

een discussie één gemeenschappelijk cijfer te geven. Daar is iets voor te zeggen. Als iedereen verantwoordelijk is voor het eindresultaat, is het ook ieders verantwoordelijkheid alle deelnemers gelijkkelijk aan het woord te laten. Wij zijn echter nog niet zover: omdat we zeker bij een schoolonderzoek reacties van leerlingen (en ouders!) verwachten in de trant van: 'Die ene zegt nooit iets en die andere voert maar steeds het woord, zij hebben het slecht voorbereid en daarom krijg ik een laag cijfer,' kiezen wij bij de discussie vooralsnog voor een individueel cijfer, ons ervan bewust zijnd dat we het ons daarmee niet gemakkelijk maken.

• **Beoordelingsformulier**

Het discussiebeoordelingsformulier voor de docent is al zeven jaar aan verandering onderhevig. Na een start met uitgebreide analytische modellen kwamen we al gauw in conflict met de haalbaarheid: een voordracht is vrij eenvoudig te beoordelen, maar bij een discussie van een kwartier tussen 6 à 8 leerlingen die individueel beoordeeld moeten worden, ligt het wat lastiger.

De tweede stap was het beoordelen met scoreformulieren: 5-puntsschalen bij een beperkt aantal aspecten, een methode zoals voorgesteld door Van Gelderen en Oostdam (1994). Deze methode is weliswaar uitvoerbaar maar heeft als grote bezwaar dat de beoordeling aan leerlingen achteraf lastig is uit te leggen. Dit is overigens ook het euvel waar de basisvormingstoets spreken en luisteren aan lijdt. We

Voor de hele tweede fase komen we zo voor vwo (klas 4: 25, klas 5: 25 en klas 6: 20 uur) op 70 uur, en voor havo (klas 4: 25 en klas 5: 25 uur) op 50 uur spreken en luisteren. In de nieuwe examenvoorstellen van de VOG-N staat voor spreken en luisteren 60 respectievelijk 40 uur gepland. Wij zullen in de toekomst dus een klein beroep (moeten) doen op de vrije ruimte.

• **Taakbelasting**

Dat spreken/luisteren de docent veel tijd kost, is een veel gehoord bezwaar. Wij menen echter een vorm gevonden te hebben die door de keuze voor o.a. groepsdiscussie en een gecompriemd schoolonderzoek acceptabel is. Voorwaarde is een goede planning. Deze kost de docent naar schatting per klas vier uur werk, maar daarmee ligt de gehele module vast; er is verder nauwelijks meer voorbereidingstijd nodig. Natuurlijk zijn er daarnaast de 10 tot 15 lessen per leerjaar, die zeer arbeidsintensief zijn. De toetsing en de beoordeling vallen binnen dit aantal. Zo zijn voor het schoolonderzoek, omdat daar met het oog op de taakbelasting van de docent twee voordrachten en twee discussies in één lesuur gecompriemd zijn, slechts 5 lessen nodig. Aan nabesprekings-tijd met de collega is per 6 à 8 leerlingen één uur nodig. De docent investeert dus naast de lessen nog een uur of negen; dat is een alleszins redelijke belasting, zeker indien de toetsing kan plaatsvinden in een lesvrije week.

• **Relatie met de nieuwe examenvoorstellen**

Ons concept past volledig binnen het nieuwe examenprogramma; we hebben kennelijk een vorm gevonden die de toets der kritiek kan doorstaan. Dat wij onderwijs en didactiek in de toekomst niet hoeven aan te passen, betekent echter nog niet dat wij geen kanttekeningen zouden willen maken bij de examenvoorstellen.

Wij vinden dat leerlingen die van een havo of vwo af komen, de taaktaken 'voordracht' én 'discussie' onder de knie moeten hebben. Op beide vaardigheden zal in hun verdere loopbaan regelmatig een beroep worden gedaan. De VOG geeft de scholen de keuze tussen een voordracht met vragen na en een discussie. Scholen die één van beide kiezen, benadelen hun leerlingen naar ons idee. Een keuze voor een combinatie van beide hoeft beslist niet op praktische bezwaren te stuiten.

In een eerdere versie van de VOG-plannen stond nog de mogelijkheid van het in discussies opvoeren van voorzitters. Wij zijn gelukkig met de beslissing het woord 'voorzitter' te laten vervallen in de jongste plannen.

In het laatste concept heeft de VOG de taalkaak 'debat' opgenomen als mogelijk alternatief voor een discussie. Wij zijn hier geen voorstander van, vooral omdat het debat een wat speelse en competitieve vorm van mondelinge communicatie is die in de dagelijkse praktijk van deze leerlingen minder zal voorkomen dan een meer coöperatieve gespreksvorm als de besluitvormende discussie. Het debat is mogelijk wel geschikt als oefenvorm in lagere klassen voor het leren argumenteren.

Het aantal deelnemers aan de voordracht is door de

'Door veel gesprekken te diagnostiseren leren zij veel.'

merkten dat je je als beoordelaar richt op deze scorelijsten, maar de inhoud teveel uit het oog verliest, met als gevolg dat je achteraf van elk individu moeilijk de uitspraken kunt terughalen. De beoordeling blijft dan beperkt tot vage uitspraken als 'weinig overtuigend' of 'argumentatie inconsistent'. Kortom, we slaagden er onvoldoende in onze scores met bewijzen te onderbouwen.

Dit alles heeft ertoe geleid dat we in de derde, en voorlopig laatste fase, het beoordelingsmodel voor discussie nog verder hebben uitgekleeft. We notuleren de discussie en bij opvallend positieve of negatieve beurten noteren we een plusje of minnetje voor een van de drie hoofdcategorieën: inhoud, interactie of taalgebruik. Deze 'notulen' stellen de twee beoordelaars in staat inhoudelijk op de discussie te reflecteren en, met bewijzen gestaafd, cijfers te geven. De beoordeling is zo beter, consistent en kan tegenover de leerlingen beter beargumenteerd worden. Dit systeem hanteren we nu al twee schooljaren tot volle tevredenheid van docenten en leerlingen.

• **Studielast**

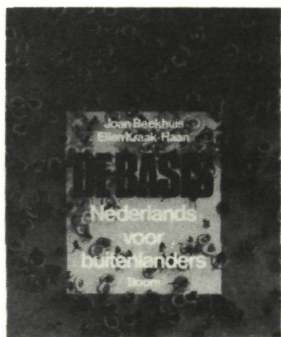
De studielast voor leerlingen schatten we voor 5-vwo op 25 uur. Vijftien lessen en ruim 10 uur voorbereidingstijd voor twee spreekbeurten en vier discussies.

De Delftse methode

*al meer dan tien jaar
toonaangevend*

De Basis *nieuw*

Een opstapcursus voor anderstaligen.
Met werkboek, docentenhandleiding, cassettes
en pc-programmatuur.

Vanaf juni 1996
beschikbaar.

tekstboek: f 35,-
werkboek: f 25,-

*Vraag een gratis beoordelingsexemplaar
aan!*

Nederlands voor buitenlanders op CD-rom

nieuw

Gebuikersvriendelijk, doeltreffend en
aantrekkelijk geprijsd.

Prijs: f 325,-
(campuslicentie: f 750,-)

Vraag nu een gratis demo-diskette aan!

Voor meer informatie kunt u de uitgebreide folder
aanvragen bij Uitgeverij Boom, Postbus 400,
7940 AK Meppel, telefoon 0522 - 257012 of bij
de boekhandel.

VOG beperkt tot een maximum van drie. Omdat wij
goede ervaringen hebben met groepsvoordrachten
van vier personen lijkt ons de beperking overbodig.
Dat de discussie van de VOG gevoerd mag worden
door maximaal zes personen vinden wij om dezelfde
redenen niet terecht.

Slotsom

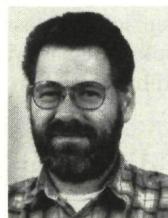
Het 'Bemmels concept' blijkt een zinvolle en haalbare
vorm van onderwijs in spreken en luisteren te zijn.
Onze ervaringen zijn positief en de opzet past bin-
nen de nieuwe examenvoorstellen. We hopen dat het
als voorbeeld kan dienen voor docenten die omwille
van vermeende praktische bezwaren opzien tegen
onderwijs en toetsing van een combinatie van voor-
dracht en discussie in de tweede fase.

Een volledig lespakket, bestaande uit de in deze tekst genoemde
instructie-, plannings- en beoordelingsformulieren is te bestellen bij
R. Liebrand, Kievitshof 94, 6662 ZS Elst, o.v.v. spreken/luisteren. Kos-
ten f 10,-.

Literatuur

- Gelderens, A. van, en R. Oostdam, *Mondelinge taalvaardigheid Neder-
lands, referaat, debat en discussie in de bovenbouw van havo en vwo*, Bus-
sum: Coutinho, 1994.

Rudi Liebrand

Geboren 1954. Studeerde Nederlandse taal-
en letterkunde aan de Universiteit van Nij-
megen. Docent Nederlands aan het Over-
Betuwe College te Bommel. Parttime nascho-
ler en schoolbegeleider bij NDO, Hogeschool
Gelderland. Veldadviseur Nederlands vo voor
de SLO. Mede-auteur van de basisvormings-
methode *Nieuw Nederlands*.
Adres: Kievitshof 94, 6662 ZS Elst.